

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 4 квітня 2006 р. № 3597-IV / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2006. № 17. Ст. 1261.
2. Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних сил України: Указ Президента України від 29 жовтня 2012 р. № 618/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 83. Ст. 3348.
3. Дячук С.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка: у 3 кн. Київ, 2005. Кн. 3: Особлива частина. Коментарі до ст. ст. 255–447 Кримінального кодексу України. 584 с.
4. Про Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних: Закон України від 16 березня 2017 р. № 1951-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 18. Ст. 217.
5. Про особливості діяльності військових прокуратур: наказ Генеральної Прокуратури України від 29 серпня 2014 р. № 12гн / Архів Генеральної Прокуратури України за 2014 р.
6. Женевская конвенция от 12 августа 1949 г. об обращении с военнопленными. Женевские конвенции от 12 августа 1949 г. и Дополнительные протоколы к ним. Москва, 1994. 320 с.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № № 25–26. Ст. 131.
8. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ, 2003. 272 с.

УДК 343.01

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ НА ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE DEFINITION OF CRIMINALLY- LEGAL NORM

Коломієць Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті встановлюється вплив ідеології на визначення кримінально-правової норми, з'ясовується значення нетрадиційного розуміння кримінально-правової норми для науки та практики. Пропонується визначення кримінально-правової норми, яке відповідало б сучасному рівню розвитку науки кримінального права та потребам практики. Робиться акцент на тому, що, будучи інструментом ідеологічного впливу, право повинно мати властиві тільки йому специфічні ознаки, що відрізняють його від інших засобів впливу на поведінку людей. Однією з таких ознак є те, що право має державно-нормативний характер – встановлюється державою та закріплюється в нормативно-правових актах.

Ключові слова: кримінально-правова норма, кримінально-правова ідеологія, кримінальне право, кримінальне законодавство, кримінально-правовий вплив.

В статье выясняется влияние идеологии на определение уголовно-правовой нормы, определяется значение нетрадиционного понимания уголовно-правовой нормы для науки и практики. Предлагается определение уголовно-правовой нормы, которое соответствовало бы современному уровню развития науки уголовного права и потребностям практики. Акцентируется внимание на том, что, будучи инструментом идеологического воздействия, право должно обладать присущими только ему специфическими признаками, отличающими его от других средств воздействия на поведение людей. Одним из таких признаков является государственно-нормативный характер права, которое устанавливается государством и закрепляется в нормативно-правовых актах.

Ключевые слова: уголовно-правовая норма, уголовно-правовая идеология, уголовное право, уголовное законодательство, уголовно-правовое воздействие.

The article reveals the influence of ideology on the definition of the criminally-legal norm, establishes the importance of non-traditional understanding of the criminally-legal norm for science and practice. A definition of the criminally-legal norm is proposed, which would correspond to the current level of development of the science of criminal law and the needs of practice. The emphasis is placed on the fact that, as an instrument of ideological influence, the law must have inherent specific features that distinguish it from other means of influencing people's behavior. One of such signs is that the law has a state-normative character – it is established by the state and fixed in the regulatory legal acts.

Key words: criminally-legal norm, criminally-legal ideology, criminal law, criminal legislation, criminally-legal influence.

Постановка проблеми. Кримінально-правова ідеологія, будучи системою світоглядних ідей про сутність та зміст охоронної функції кримінального права, а також про механізм її реалізації через символічні (словесно-теоретичні та знаково-образні) форми за допомогою державних та соціальних інститутів, що впливають на суспільну й індивідуальну свідомість та підсвідомість людей, є «духом» кримінального права, який матеріалізується в «букві» кримінального закону. Кримінально-правова ідеологія відіграє провідну, визначальну роль стосовно кримінального права та законодавства. Невідповідність між кримінально-правою ідеологією, кримінальним правом та законодавством означає, що творці ідеології або не встигли змінити наявну форму, або припустилися помилки під час її ство-

рення. Зазвичай форма, яка не відповідає змісту, існує не довго, за винятком тих випадків, коли невідповідність між формою та змістом є вигідною. В умовах правового хаосу та соціально-політичної кризи в юридичній літературі з'являються пропозиції відмовитися від традиційного розуміння кримінально-правової норми.

Стан опрацювання. Традиційно кримінально-правову норму розуміють як правило поведінки, яке встановлює заборону на вчинення певних діянь або наказує вчинити певні дії або бездіяльність. Вважається, що це правило встановлено державою і закріплено в Кримінальному кодексі. Нетрадиційне розуміння кримінально-правової норми запропонували І. Митрофанов і В. Туляков. Наприклад, І. Митрофанов стверджує, що «під нормою кримінально-

го права розуміється система встановлених (санкціонованих) Верховною Радою України і юридично забезпечених загальнооб'язкових правил поведінки та органічно пов'язаних із ними велінь, покликаних у своїй єдності регулювати окремі суспільні відносини відповідно до волі і соціальної мети народних депутатів України» [1, с. 17–18]. На думку В. Тулякова, «кримінально-правова норма – це текст, елемент культурного осередку, який, будучи визнаний державою, має бути певним чином інтерпретованим та інтеріорізованим у свідомості фахівців та громадян, відтворюючи відповідне правило поведінки, підкріплене відповідною заборобою» [2, с. 26].

Метою статті є надання визначення кримінально-правової норми, яке відповідало б сучасному рівню розвитку науки кримінального права та потребам практики. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: встановити вплив ідеології на визначення кримінально-правової норми; з'ясувати значення нетрадиційного розуміння кримінально-правової норми для науки та практики.

Виклад основного матеріалу. Спроби вчених надати інше визначення кримінально-правової норми зумовлені об'єктивними причинами. Здебільшого наявністю проблеми співвідношення понять кримінального права і кримінального законодавства, яка стала наслідком критики офіційної ідеології Радянського Союзу, на рівні якої право визнавалося як державна воля, а норми права – як вираження цієї волі. Вважається, що державно-вольове трактування правових аспектів соціальної дійсності з'явилося під впливом ідеологізації радянської теорії права. Так, Л. Заморська під час дослідження нормативності права в радянському праворозумінні дійшла таких висновків: «По-перше, має місце конвенціональне трактування всіх соціальних регуляторів (і правових у тому числі), при якій вони розуміються як вираження волі суспільства (якої-небудь його частини), волі більшості. <...> для такого підходу характерна ідеалізація соціальних норм, при якій вони більшою мірою вступають як результат свідомо-вольової діяльності, як ідеальна абстракція, створена волею і в інтересах більшості представників соціальної спільноти, а не як закономірний прояв соціальної реальності, що об'єктивно характеризує людську діяльність і суспільну свідомість. По-друге, стосовно норм правових, ідеологічне трактування нормативності з усіх правоутворюючих чинників на перше місце поставило ідеологію в сенсі ціннісних та програмних установок розвитку окремого соціального класу» [3, с. 162].

Будь-яка ідеологія є результатом свідомо-вольової діяльності, спрямованої на ідеалізацію соціальних норм. Впливовість ідеології залежить від того, наскільки вона враховує об'єктивну реальність та відповідає інтересам особистості, суспільства та держави. У 1990 р. Б. Топорнін характеризував радянське право і зазначав, що ідеологізація соціальних норм, правових також, порушення збалансованого взаємозв'язку інтересів особистості, суспільства загалом, держави як законодавця – все це вивело право на тупиковий шлях розвитку. На думку науковця, відсутність зворотного зв'язку між особистістю і суспільством, особистістю і державою призвела до деформованого механізму соціальної регуляції, що досить швидко став суперечити розвитку суспільства і став нежиттєздатним [4, с. 8]. Можна погодитися з тим, що ідеологія, яка порушує збалансований взаємозв'язок інтересів та не враховує важливість взаємовідповідальності учасників міжлюдської комунікації, є нежиттєздатною, але право без ідеології існувати не може. Саме вона створює цілісне уявлення про інститути права та механізм їх реалізації. Будучи інструментом ідеологічного впливу, право повинно мати властиві тільки йому специфічні ознаки, що відрізняють його від інших засобів впливу на поведінку людей (моральних, етичних та інших соціальних норм). Однією

з таких ознак є те, що право має державно-нормативний характер – встановлюється державою та закріплюється в нормативно-правових актах. Надаючи визначення кримінально-правової норми, не можна не враховувати, що «кримінальне право України, будучи публічною галуззю права, пов'язане з державою, залежить від держави, опосередковується державою та покликане створювати необхідну правову базу для здійснення в цій державі заходів, спрямованих на забезпечення, дотримання та охорону правопорядку» [5, с. 59].

Великий внесок у розмежування понять кримінального права і кримінального законодавства зробив В. Навроцький. Сформульовані ним критерії розмежування кримінального права як галузі права і кримінального закону аналізуються багатьма вченими [6, с. 20; 7, с. 694–695]. Проте не всі запропоновані нововведення можуть бути відображені в понятті кримінально-правової норми. Наприклад, висловлювання В. Навроцького стосовно того, що закон постійно змінюється, відображає інтереси панівних політично законодавців чи лобістських груп [8, с. 22–23], здебільшого відповідає дійсності, однак немає необхідності акцентувати увагу на цьому у визначенні кримінально-правової норми.

Вказівка у визначенні кримінально-правової норми на те, що норма кримінального права встановлюється (санкціонується) Верховною Радою України і регулює окремі суспільні відносини відповідно до волі і соціальної мети народних депутатів України, підриває її авторитет. Кримінально-правові норми повинні виходити від держави загалом. Незважаючи на те, що їхня юридична форма встановлюється Верховною Радою України, реалізація кримінально-правових норм залежить від органів виконавчої і судової влади.

Зв'язок між державою і правом добре розуміли представники марксистської теорії. Як слушно зауважив М. Байтін, «для марксистської теорії характерний розгляд права в тісному зв'язку з державою, яка не тільки формує, а й підтримує право в процесі його реалізації» [9, с. 136]. К. Маркс і Ф. Енгельс так пояснювали механізм утворення права: «Крім того, що панівні за даних відносин індивіди повинні конституювати свою силу у вигляді держави, вони повинні надати власній волі, зумовленій цими визначеними відносинами, загального вираження у вигляді державної волі, у вигляді закону, – вираз, зміст якого завжди дається відносинами цього класу, як це особливо ясно говорить приватне та кримінальне право» [10, с. 322]. За їхньою теорією, панівні індивіди добре розуміють, що їхня воля повинна виражатися у волі держави загалом, а не окремих її органів, особливо якщо це стосується кримінального права.

Не зовсім зрозуміло, чому І. Митрофанов пов'язує визначення кримінально-правової норми з волею і соціальною метою народних депутатів України. Народні депутати, коли дають присягу у Верховній Раді України, зобов'язуються всіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут українського народу. Клянуться додержуватися Конституції та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників. Однак у суспільстві склалися протилежне враження щодо діяльності народних депутатів. Тому більше смислове значення мала б вказівка на те, що кримінально-правова норма – це текст, елемент культурного центру, визнаний державою.

Юристи рідко звертають увагу на те, що у функціональній стилістиці смислова структура тексту не зводиться лише до сукупності складників його граматичних одиниць (слів, пропозицій, надфразових одиниць). С. Хлодіонова зауважує: «Смислова структура тексту по-різному визначається представниками різних напрямів лінгвістичної науки. Так, у семантиці тексту смислова структура розглядається як ієрархія тем і підтем тексту; у лінгвосо-

ціопсихології – як ієрархія комунікативних програм під час передачі авторського задуму; у граматиці тексту – як послідовність конструктивних одиниць різної протяжності, об'єднаних лексичними, граматичними і логічними зв'язками» [11]. Будучи мовною моделлю відображення навколишньої дійсності, текст є важливим засобом міжлюдської комунікації, тому вказівка у визначенні кримінально-правової норми на те, що вона є текстом, має як теоретичне, так і практичне значення.

Визначення кримінально-правової норми, запропоноване В. Туляковим, могло б претендувати на рівень кримінально-правової доктрини, якби більше відобразало специфіку кримінального права. В. Туляков дав загальнотеоретичне визначення норми, яке можна було б застосувати до норм усіх галузей права. Кримінально-правова норма, як і норми інших галузей права, є текстом, елементом культурного осередку, який, будучи визнаним державою, має бути певним чином інтерпретованим та інтеріорізованим у свідомості фахівців і громадян, відтворюючи відповідне правило поведінки, підкріплене відповідною заборонаю. Однак дане визначення потребує коригування.

По-перше, кримінально-правові норми не тільки визнаються, але і встановлюються державою. Тож не дивно, що багато іноземних учених, як-от Л. Хулсман, М. Робінсон, П. Філмер, М. Філіпсон, Д. Сілверман, Д. Уолш, а слідом за ними й Я. Гілінський, порушують проблему, яка полягає в тому, що злочин – це юридична категорія, а

криміналізація – один із багатьох шляхів конструювання соціальної реальності [12].

По-друге, уточнення потребує поняття «елемент культурного центру», яке використовується у визначенні кримінально-правової норми. Якщо виходити з того, що культурний центр – це зосередження тих чи інших цінностей, традицій і практик, що є в суспільстві, то кримінально-правова норма як елемент культурного центру повинна відображати уявлення суспільства про злочинність і караність діянь, про справедливість заходів кримінально-правового впливу.

По-третє, доцільно було б зазначити у визначенні кримінально-правової норми, з якою метою вона інтерпретується й інтеріорізується у свідомості фахівців і громадян. І за змістом, і за формою кримінально-правова норма повинна бути такою, щоб у свідомості фахівців і громадян була тверда впевненість у справедливості й обов'язковості виконання кримінального закону. Без такої впевненості кримінальне право неефективне, а кримінально-правова ідеологія не здатна виконувати покладені на неї функції.

Висновки. На підставі зазначеного можна запропонувати таке визначення кримінально-правової норми – це текст, що відображає правило поведінки, встановлене державою, з урахуванням уявлень суспільства про злочинність і караність діянь, про справедливість заходів кримінально-правового впливу, який має бути інтерпретованим та інтеріорізованим у свідомості фахівців і громадян так, щоб створювалася тверда впевненість у справедливості й обов'язковості виконання кримінального закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митрофанов І. Загальна частина кримінального права України: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
2. Туляков В. Сингулярність кримінального права та державний примус. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О. Козаченка, Є. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 23–30.
3. Заморська Л. Нормативність у радянському праворозумінні. Право України. 2011. № № 11–12. С. 152–163.
4. Топорин Б. Декларация прав человека: новые подходы. Права человека: проблемы и перспективы / отв. ред. Е. Лукашева. М.: ИГПАН, 1990. 193 с.
5. Стрельцов Є. Кримінальне право України: думка прагматика. Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «Одеська юридична академія», каф. кримінального права, 2018. С. 59–62.
6. Дудоров О., Хавронюк М. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
7. Вечерова Є. Нормативність як кримінально-правовий феномен: до постановки питання. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О. Козаченко, Є. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 684–701.
8. Навроцький В. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять. Право України. 2011. № 9. С. 20–24.
9. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. Матузова, А. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2000. 776 с.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 3. Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1955. 655 с.
11. Хлодионова С. Культура научной речи: смысловая структура научного текста. Сфера услуг: инновации и качество. 2012. № 6. URL: http://journal.kfrgteu.ru/files/1/2012_6_21.pdf (дата обращения: 02.08.2018).
12. Гилинский Я. Проблемы законотворчества и правоприменения в обществе постмодерна. URL: <http://crimpravo.ru/blog/3713.html> (дата обращения: 02.08.2018).